

Кооперація в системі забезпечення конкурентоспроможності підприємств-виробників свинини

Данько Ю. І., Лозинська І. В.

Постановка проблеми. Невідповідність між цінами та витратами, поява неконтрольованих ринкових посередників, незадовільне кормозабезпечення, порушення зоотехнічних і ветеринарних вимог щодо відтворення поголів'я та його утримання, відсутність державної підтримки призвели до втрати зацікавленості господарств у виробництві свинини: почало різко скорочуватись поголів'я свиней, знижуватись їхня продуктивність, ліквідуватись племінний потенціал. Господарства населення хоча і виступили своєрідним тимчасовим стабілізатором в цій ситуації, але дрібні товаровиробники не спроможні врегулювати існуючі диспропорції. Ці зрушення в економіці не змінили нерівноправності умов у ланцюзі «виробництво-переробка-збут», де останні два учасники диктують свої умови. Це призвело до збою у забезпеченні переробних підприємств сировиною, неплатоспроможності товаровиробників, недостатнього забезпечення внутрішнього ринку м'ясом та м'ясопродуктами. Виробництво свинини із традиційно прибуткової сфери діяльності перетворилося в стабільно нерентабельну.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам підвищення конкурентоспроможності виробництва свинини приділялось багато уваги в працях таких вчених як Т. В. Алексійчук, В. І. Бойко, А. Ф. Борисова, В. І. Герасимов, Б. В. Данилів, А. В. Македонський, А. М. Палагута, О. І. Підтереба, І. В. Свиноус та ін. Проте до цього часу існує потреба комплексного вивчення проблеми підвищення конкурентоспроможності виробництва свинини сільськогосподарськими підприємствами з метою відновлення втрачених позицій і виходу на новий рівень споживання свинини.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є науково-теоретичне дослідження шляхів підвищення конкурентоспроможності виробництва свинини за умови розвитку кооперації в галузі

Виклад основного матеріалу. За роки незалежності України, в умовах переходу до ринкової економіки, всі галузі тваринництва, в тому числі й

свинарство опинилися на межі виживання. Серед основних причини такого становища варто виділити непродуману приватизацію колективної та державної власності; занепад матеріально-технічної бази; порушення міжгосподарських зв'язків в АПК; посилення конкуренції з боку закордонних виробників м'яса й м'ясопродуктів; монополістичне становище переробних підприємств на ринку; відсутність державного регулювання і механізму підтримки товаровиробників.

Наслідки перелічених вище факторів знайшли своє відображення у різкому зменшенні виробництва м'яса та м'ясопродуктів, неефективності дрібнотоварного виробництва в галузі свинарства, збанкрутінню товаровиробників різних рівнів, порушенні галузевих та міжгалузевих пропорцій тощо.

На сьогоднішній день ринкові закони змушують знаходити в кожній галузі такі форми господарювання, які б сприяли виживанню в умовах гострої конкуренції. Такі вимоги стоять і перед сільським господарством, основу якого у країнах ринкової економіки становить приватне виробництво. До того ж ринкові закони нерідко спричиняють негативні тенденції для товаровиробників. Це, зокрема, постійне зростання витрат у зв'язку з підвищенням цін на товари та послуги. Причому ціни, за якими товаровиробник купує ресурси, зростають нерідко швидшими темпами ніж ціни, за якими він продає свою продукцію. При такій ситуації виходити підприємцю одному на ринок засобів виробництва і продукції сільського господарства просто неможливо¹. Для цього вони об'єднуються, що підвищує їхню конкурентоспроможність, бо закони ринку вимагають крупності і в більшості країн це досягається не через безпосереднє збільшення розмірів підприємства, а шляхом кооперування виробництва, його спеціалізації та вертикальної інтеграції².

Справа полягає лише в тому, щоб знайти найоптимальнішу систему економічних відносин, адекватних ринковій економіці, між виробниками сировини і переробними підприємствами м'ясної промисловості. Ці відносини можуть будуватися на основі акціонування переробних підприємств за участю

¹ Худавердієва В.Н. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств / В.Н. Худавердієва // Економіка АПК. – 2009. - №11. – С.23-25.

² Багай Н.О. Наукові засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні / Н.О.Багай // Наукові аспекти сучасної аграрної економіки: Зб.пр. Прикарпат.унів., 2001. - С.102-108

сільськогосподарських виробників, як це робиться у Великій Британії, США та Японії, кооперування всіх підприємств м'ясного підкомплексу АПК на основі агропромислової інтеграції (США, Франція, Італія), або через систему контрактів (Франція, Бельгія). Проведені дослідження і зарубіжний досвід свідчать, що в перехідний період, коли ще не сформована інфраструктура, однією з форм вирішення складних питань економічних відносин підприємств між собою і державою може бути створення акціонерних (холдингових) компаній (корпорацій). Вони можуть об'єднувати спеціалізовані господарства по виробництву свинини і яловичини, м'ясопереробні, комбикормові, сервісні підприємства, а також підприємства фірмової торгівлі. Для досягнення максимального ефекту поєднуються різні підприємства, при цьому вони зберігають свою господарську самостійність і юридичні права. Так, наприклад, до різних сільськогосподарських формувань належать майже 80% товаровиробників Німеччини, Данії, Франції, 65% - в Польщі, і лише 3,5% - в Україні¹.

Головне завдання таких виробничо-економічних формувань полягає в об'єднанні зусиль усіх підприємств і організацій, котрі входять до їх складу, по забезпеченню виробництва, заготівлі, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції та високоякісних продовольчих товарів. Вони можуть створюватися або завдяки інтеграції всіх технологічно взаємозв'язаних виробничих підрозділів одного адміністративного району, або входженням до складу агропромислового комбінату та організацій, які розміщені в кількох районах².

За статистичними даними Світової Організації Торгівлі, світовий експорт свинини, що пройшла первинний обробіток, складає 7,3 млн.тон (2009 рік). Найбільшими експортерами є Китай, США, Бразилія, Данія, Голандія, країни Бенелюксу. Це стосується не лише великих компаній і фірм, а й індивідуальних виробників. У високорозвинених країнах навіть фермери намагаються реалізувати сільськогосподарську продукцію тільки після її первинної

¹ Канінський П.К. Спеціалізація сільськогосподарського виробництва в країнах з ринковою економікою / П.К. Канінський // Вісник аграрної науки. - 2006. - №5. - С.61-66.

² Реформування сільського господарства в Україні: широке поле / [За ред. Стефана фон Крамона-Таубаделя та Людвіга Штріве]. — К.: Фенікс, 1999. — 375 с.

переробки і навіть довести її до стадії кінцевого споживання. Для цього вони створюють на кооперативних засадах сферу первинної переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, такі як кооперативні м'ясопереробні підприємства. Великі фермерські господарства мають власні невеликі сучасні цехи з первинної переробки сільськогосподарської продукції. Цей напрям певною мірою повинен розвиватись і у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах. Реалізація ними кінцевого продукту (вироби із м'яса, субпродукти, шкіра, консерви тощо) дає змогу впливати на реалізаційну ціну продуктів харчування, еквівалентний обмін між містом і селом.

Власне, однією з важливих проблем подальшого розвитку агропромислового комплексу України є пошук ефективних механізмів виробництва сільськогосподарської продукції. Ці механізми повинні стимулювати виробника та забезпечити економічно вигідне її виробництво у всіх організаційно-правових формах господарювання незалежно від форм власності, підвищити конкурентоспроможність виготовленої ними продукції¹.

Так, розширений аналіз динаміки поголів'я свиней по сільськогосподарських підприємствах дозволив дослідити середнє поголів'я свиней в господарствах різних форм власності (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка поголів'я свиней в сільськогосподарських підприємствах різних форм власності Сумської області у 2000-2010 роках

Категорія господарств	Роки								2010 р. до 2000 р., %	
	2000		2004		2007		2010			
	Загальне поголів'я, гол.	Середнє поголів'я, гол.	Загальне поголів'я, гол.	Середнє поголів'я, гол.	Загальне поголів'я, гол.	Середнє поголів'я, гол.	Загальне поголів'я, гол.	Середнє поголів'я, гол.	Загальне поголів'я, гол.	Середнє поголів'я, гол.
Господарські товариства	99482	256,6	64514	208,1	49512	198,2	53492	202,2	53,8	78,8
Приватні підприємства	69532	123,1	26620	306	27920	297,8	30314	388,9	43,6	316
Виробничі кооперативи	2713	1355,6	12013	706,6	7340	401,3	6311	450,8	232,6	33,6
Державні підприємства	10194	1129	2921	243,4	2896	362	2372	423,3	23,3	43,6
Загалом в с-г. підприємствах	181921	464,3	105068	310	87668	204,8	92489	344,3	50,8	91,4

Джерело: дані Головного управління статистики в Сумській області

¹ Економіка сільського господарства / Н.Я. Коваленко та ін. – М.: ЕКМОС, 1998р. – 278 с.

Отже, за даними таблиці за досліджуваний період простежується наступна тенденція: поголів'я свиней в усіх категоріях господарств скорочується, при чому найбільше у цій ситуації страждають державні підприємства (зменшення відбулось на 76,7%), а найменше – виробничі кооперативи – поголів'я свиней там збільшилось більше, ніж вдвічі.

Поряд зі зменшенням поголів'я в сільськогосподарських підприємствах області, значно знизився рівень концентрації виробництва. Бачимо наступну картину: у 2000 році на одне сільськогосподарське підприємство припадало в середньому 464 голови свиней, то в 2010 році – лише 344 голови. Найбільше поголів'я свиней припадало власне на 1 виробничий кооператив (1355,6 голів у 1999), що є досить виправданим з точки зору спеціалізації, але враховуючи той факт, що кількість виробничих кооперативів за досліджуваний період зросла з 2 до 14 одиниць, середнє поголів'я в цих підприємствах зменшилось втричі.

Останнім часом паралельно з падінням обсягів виробництва продукції свинарства спостерігається поступове зменшення господарств, що її виробляють. Це відбувається за рахунок скорочення кількості сільськогосподарських підприємств всіх форм власності.

Водночас характерною особливістю нинішнього етапу розвитку аграрного сектору економіки країни є недостатній розвиток процесів кооперації, значення яких не можна применшувати. Кооперативні об'єднання сільськогосподарських товаровиробників в усьому світі довели свою ефективність щодо вирішення проблем розрізаних дрібних товаровиробників завдяки поєднанню їхніх зусиль, а саме: здійснювати реалізацію продукції на вигідних умовах та за прийнятними цінами, спільно зберігати та переробляти продукцію, забезпечувати матеріально-технічними засобами за доступними цінами та можливістю купівлі в кредит, ефективно використовувати сучасну техніку та отримувати послуги за собівартістю.

Тому в сучасних умовах головним напрямом підвищення конкурентоспроможності галузі свинарства та єдино можливим шляхом виходу його з кризового стану є інтенсифікація виробництва на інноваційній основі, переведення галузі на індустріальний шлях розвитку з використанням

досягнень науки, техніки і передової практики й інших невід’ємних складових даного процесу. Адже працюючи в складі кооперативу, сільськогосподарський товаровиробник матиме змогу отримувати дохід з усіх стадій проходження товару, який він виробив, включно аж до стадії його збуту кінцевому споживачеві. Отже за таких умов може бути досягнуто пропорційне отримання прибутку відповідно до понесених витрат виробництва (табл. 2).

Таблиця 2

Економічна ефективність діяльності виробничих сільськогосподарських кооперативів на Сумщині у 2000-2010 роках

Показник	Роки					2010 р. до 2000 р., %
	2000	2003	2006	2008	2010	
Поголів’я свиней, т.гол.	103,4	80,0	97,0	47,5	62,2	60,1
Приріст живої маси, ц	108678	82237	86305	56220	60309	55,5
Середньодобовий приріст живої маси, г	210	200	160	190	180	85,7
Витрати на вирощування, тис.грн.	73841,2	62170,9	43430,1	72435,0	82333,1	111,5
Витрати на 1 ц приросту свинини, грн.	612,8	756,0	937,91	949,1	1719,5	290,0
Витрати праці на 1 ц приросту свинини, люд.-год.	57,7	71,1	81,6	99,2	94,2	163,3
Реалізовано свинини у живій масі, ц	83523	59925	50855	65759	70149,0	84,0
Доход від реалізації – всього, тис. грн.	33527,2	31281,5	33462,2	50119,1	79229,3	236,3
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	41296,2	41668,	45080,2	65254,9	90215,6	218,5
Збиток, тис.грн.	-7769,0	-10386,8	-11618,0	-15135,8	-10986,3	141,4
Рівень рентабельності (збитковості), %	-18,8	-24,9	-25,8	-23,2	-12,7	+5,9п.п.

Джерело: дані Головного управління статистики в Сумській області

Аналізуючи наведені вище дані щодо економічної діяльності виробничих сільськогосподарських кооперативів на Сумщині, що займаються вирощуванням свиней та переробкою продукції свинарства, маємо досить сумну картину. Так, по-перше, кількість поголів’я свиней за досліджений період зменшилось на 40%, а середньодобові прирости – на 14%, що в сумі призвело до зменшення приросту живої маси за цей же період на 45%. Збільшення витрат можемо спостерігати за всіма позиціями. Усе це свідчить про низьку якість кормів, порушення норм годівлі і структури раціонів. Також на збільшення витратної частини при вирощуванні свиней здійснило вплив зменшення продуктивності тварин, низький рівень механізації трудомістких процесів на підприємствах, про що власне свідчить збільшення витрат праці на 63%. Усе це призвело до того, що за досліджуваний період галузь свинарства в сільськогосподарських кооперативах Сумщини залишалась збитковою, не дивлячись на тенденцію до покращення (рівень збитковості зменшився на 5,9

пункто-проценти).

Одним з головних чинників стимулювання розвитку кооперативних формувань на теренах Сумської області є, на наш погляд, вирішення кардинальної проблеми аграрного сектора вітчизняної економіки – подолання диспаритетності відносин з іншими галузями народного господарства, бо існуючі перекоси в ціноутворенні зводять нанівець основоположні принципи кооперування. Зокрема, сільськогосподарський виробничий кооператив в основі своєї природи має принципи, спрямовані на перерозподіл прибутку відповідно до їх участі в діяльності об'єднання. Але ж у цьому випадку підприємства-виробники продукції будуть залишатись у такому ж не вигідному становищі, у порівнянні з переробними та збутовими підприємствами, як і зараз. А це перешкоджатиме розвитку процесів кооперації в аграрній сфері, і ця проблема може бути вирішена лише за допомогою держави.

Споживачами послуг збутових кооперативів можуть стати оптові ринки живої худоби, переробні підприємства, біржі, а також роздрібні торговці – ринки, мережеві супермаркети, сезонні ярмарки, магазини, громадське харчування.

Дані багатьох наукових досліджень і досвід передових господарств свідчать, що інтенсивність вирощування і відгодівлі свиней є головним напрямком збільшення виробництва свинини й поліпшення її якості¹. На кількість виробленої продукції впливатиме також кількість отриманого приплоду та тривалість періоду відгодівлі свиней (табл. 3).

Як свідчать зібрані дані, інтенсивність вирощування свиней за досліджуваний період знизилась в усіх категоріях господарств. Так, поголів'я отриманого від одного опоросу порослят в сільськогосподарських підприємствах по категоріях господарств знизилась у 2010 році в середньому на 30% у порівнянні з 2000 роком, а кількість опоросів на рік – на 19% відповідно. За цей же період тривалість відгодівлі свиней зросла на 27,8% (з 245 днів у 2000 році до 308 днів у 2010 році). Пояснити таку динаміку можна тим, що задля досягнення кондиційної ваги (яка також зменшилась на 8%) при зниженні

¹ Борисова А.Ф. Развитие свиноводства на основе кооперации и интеграции / А.Ф. Борисова // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 6. – С. 69-72.

середньодобових приростів товаровиробники потребують більше часу на вирощування тварин.

Таблиця 3

Інтенсивність вирощування свиней в сільськогосподарських підприємствах Сумської області у 2000-2010 роках

Показник	Роки				2010 р. до 2000 р., %
	2000	2003	2006	2010	
Середній вихід поросят на 100 свиноматок, гол.	1685	1517	1181	684	40,6
- господарські товариства	1632	1603	1214	792	48,5
- приватні підприємства;	1591	1313	1043	749	49,7
- виробничі кооперативи;	1743	1620	1238	703	40,3
- державні підприємства	1689	1512	1197	543	32,2
Кількість опоросів на рік, шт.	2,2	2	1,9	1,8	81,8
- господарські товариства	2,2	2	1,9	1,8	81,8
- приватні підприємства;	2,2	1,9	1,9	1,8	81,8
- виробничі кооперативи;	2,2	2	2	1,9	86,4
- державні підприємства	2,2	2,1	2,1	1,8	81,8
Середня кількість поросят за 1 опорос від основних свиноматок, гол.	9,2	8,5	6,1	8,1	70,6
- господарські товариства	9,2	8,5	6,7	7,7	80,8
- приватні підприємства;	9	9	6,8	8,9	86,7
- виробничі кооперативи;	8,8	8,6	6,2	8,5	86,1
- державні підприємства	8,8	8,1	5,3	7,7	60,5
Тривалість відгодівлі, дн.	240	260	285	307	127,9
- господарські товариства	240	255	270	305	127,1
- приватні підприємства;	245	260	277	310	125,6
- виробничі кооперативи;	235	250	280	300	127,7
- державні підприємства	250	267	288	309	126,9

Джерело: дані Головного управління статистики в Сумській області

Світовий досвід розвитку свинарства показує, що підвищення продуктивності і зниження собівартості свинини на 60–65, а то й більше відсотків визначається науково обгрунтованою годівлею. При цьому максимально важливу продуктивність там одержують тільки за концентратної біологічно-повноцінної годівлі. І якщо в наших господарствах, у яких у 2010 році середньодобовий приріст становив лише 265 г, підняти його хоча б до 500–550 г (що значно нижче за показники більшості країн Європи), то можна навіть на наявному поголів'ї одразу збільшити виробництво свинини в 1,5–2 рази.

Одним з основних факторів тут є відгодівля свиноматок, що є запорукою отримання здорового кондиційного молодняку, здатного до високої продуктивності та повноцінного відтворення. Тому забезпечення свиней потрібною кількістю повноцінних кормів і підвищення їхньої конверсії слід

розглядати як найважливіший елемент ресурсозберігаючої технології, що дає змогу перетворити свинарство в стійкорентабельну галузь¹.

Найменшу диспропорцію в розрахунку витрат на 1 ц продукції за досліджуваний період мали виробничі кооперативи в обраних районах області (81,2% та 74,3% відповідно), які мають більше виробничих можливостей. Найбільш вагомими причинами підвищення витрат – це зростання цін на фуражні культури і, відповідно, на комбікорми, а також на заробітну плату. Оскільки у структурі собівартості м'яса комбікорми та зарплата складають 70-80%, то стрімке їх зростання, призводить до збільшення витрат виробництва.

Саме тому в сучасних умовах господарювання варто активно впливати на процеси кооперування в аграрному секторі, зважаючи як на вітчизняний, так і на закордонний досвід даної форми інтеграції товаровиробників, яка довела свою ефективність щодо вирішення проблем товаровиробництва.

Таблиця 4

Вплив рівня концентрації на ефективність виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах Сумської області, 2010 р.

Показник	Група			
	1	2	3	4
Щільність поголів'я, гол.	≤60,0	60,1-79,9	80,0-99,9	≥100,0
Кількість підприємств в групі, од.	182	206	164	55
Припадає на 1 господарство:				
- площа ріллі, га;	781,8	1156	1730,4	2136,2
- поголів'я свиней, гол.	439,3	896,3	1586,4	2275
Отримано приросту на 100 га ріллі, ц	33	41,2	53,9	99,2
Середньодобовий приріст, г	235	240	256	290
Середні витрати на вирощування 1 голови, грн.	2220,4	2121,5	2046,2	1944,3
В розрахунку на 1 ц приросту:				
- витрати кормів, ц.корм.од.;	15,3	15	14,6	13,6
- витрати праці, люд.-год.;	77,2	76	72,3	64,8
- середня собівартість, грн.	1844,3	1810	1780,2	1695

Джерело: дані власних розрахунків на основі даних Головного управління статистики в Сумській області

Як уже було зазначено, на відміну від Європи, в Україні власне великі підприємства визначали, і будуть визначати обсяги регіонального виробництва. Як правило, вони займаються тільки виробництвом свинини (іноді ще виробництвом кормів і м'ясопереробкою). Зараз майже всі великі свинокомплекси або повністю не працюють, або задіяні не на повну потужність. Тому великий обсяг поголів'я зосереджений на середніх

¹ Данилів Б.В. Інтенсифікація свинарства на основі використання промислових методів виробництва продукції / Б.В. Данилів // Економіка АПК. - 2006. - №8. – С.28-36.

підприємствах, що займаються крім відгодівлі свиней іншими видами сільськогосподарського виробництва, і в господарствах населення, м'ясо із яких в основному реалізується через ринки або залишається для власного споживання. Власне тому гостро стоїть питання відновлення роботи великих свинокомплексів, розрахованих на річну відгодівлю 5000-10 000 голів свиней.

Аналізуючи дані наведеної таблиці, робимо висновок, що підтверджує наше твердження про необхідність відродження крупнотоварного спеціалізованого виробництва. Адже підприємства четвертої групи мають найбільшу кількість посівних площ для кормовиробництва, забезпечуючи тим самим потреби великого поголів'я свиней. Також у даному випадку «ефект масштабу» має позитивний вплив на собівартість продукції.

Висновки. Проблема призупинення спаду і наступного нарощування виробництва продукції свинарства викликає значне занепокоєння на всіх рівнях управління економікою АПК, оскільки її вирішення вимагає тривалого часу з обов'язковим здійсненням багатосторонньої системи організаційно-технологічних та соціально-економічних заходів, а також капітальних вкладень у галузь. За нинішніх умов, для розвитку свинарства необхідно вжити заходів щодо призупинення спаду і нарощування поголів'я свиней в усіх категоріях господарств при обов'язковому створенні реальних умов для стрімкого підвищення їхньої продуктивності, за рахунок розвитку кооперації в галузі.